

Tradíció és reprezentáció (Humanista szerzők Mátyás király udvari ünnepeiről)

A kora újkori európai királyi udvarok mindennapi életének és kulturális szerepének vizsgálata az utóbbi évtizedekben megélnékült, s a kutatás egyik fontos iránya az udvari ünnepek jellegének és reprezentatív funkciójának elemzése lett.¹ Teljes joggal, hiszen a királyi udvarok pompája többnyire az uralkodói hatalom szimbólumává vált, a ceremóniák megrendezési módja a propagált értékek rendjét tükrözte, így az ünnepek részleteinek feltárása fontos hozzájárulást jelent az európai kulturális tradíciók történetének megismeréséhez.

A nemzetközi szakirodalom egyetért abban, hogy az európai uralkodók udvarai a 14. század végétől a 18. század közepéig játszottak elsőrendű szerepet a politika és a művelődés történetében.² A reneszánsz idején a korábbihoz képest megnövekedett az udvar szerepe az egyes államok életében, s ez magával hozta az udvari ünnepek szimbolikus jelentőségének fokozódását is. Mivel a lovagi kultúra a 15. század elejétől kezdett felbomlani és átalakulni, a nemzeti vagy regionális tradíciók mind határozottabban jutottak érvényre az udvarok életében. Ez a tendencia érvényesült a magyar királyi udvarban is, amelynek központosító szerepe Hunyadi Mátyás királlyá választása után közismerten megerősödött s a Zsigmond-kori helyzethez képest meg is változott.

De vajon mennyiben különböztek a budai udvar ünnepei a korabeli európai modellektől, szokásoktól, ceremóniáktól? Voltak-e speciális vonásai, egyedi jellegzetességei, helyi hagyományokból következő ismertetőjegyei? Az Anjou- és Zsigmond-kori tradíciók hatottak-e még mindig erősebben, vagy az új uralkodó új típusú reprezentációigénye volt a meghatározó? Néhány adattal és szemponttal e kérdések tisztázásához kívánunk hozzájárulni az alábbiakban. Annál is inkább, mivel a Mátyás művészetpártoló tevékenységével bőven foglalkozó szakirodalom az udvari ünnepekről alig szólt, még Balogh Jolán monográfiája is csak csekély terjedelmet szentelt e témának.³

Forrásunk elsődlegesen Antonio Bonfini műve, amely részletesen tárgyalja a király uralkodásának eseménytörténetét, s eközben az udvari ünnepekről is sok szót ejt, többnyire a szóbeli hagyomány alapján számol be róluk.⁴ De

még ahol utólag, propagandisztikus céllal színezi is ki előadását, ott is hasznos információt nyújt az udvarban elfogadott értékrendről, szemléletmódról, mentalitásról. Rajta kívül még más külföldi szemtanúk is megörökítették Mátyás udvarának ünnepi eseményeit, köztük Galeotto Marzio itáliai vándorhumanista, Peter Eschenloer boroszlói jegyző, Magister Martinus Bylica de Ilkusz lengyel csillagász és még számos névtelen szerző leírása, jelentése, levele.⁵ Ünnepségekről szóló teoretikus mű (Festbuch) a 15. századból nem maradt ránk, nyitott kérdés, hogy ilyen használtak-e Magyarországon vagy pedig az ünnepszervezés csak spontán módon követte az itáliai mintát. Tudomásunk szerint Kelet-Közép-Európában először 1575–1577 között keletkezett „fête book”, ez Stanislaw Sarnicki szerzeménye, amely latinul jelent meg Krakkóban 1581-ben, s főként a győzelmi ünnepségekről (triumphus) és a győzelem utáni mulatságokról szól.⁶ A hiányzó elméleti munkákat viszont némileg pótolják az említett szerzők színes ünnepleírásai, amelyekből a ceremóniák rendezőinek szándékai, az általuk propagált eszmények és értékek rekonstruálhatók.

Magyarországon a 14. század közepétől tesznek az oklevelek különbséget *curia* és *aula* között; az előbbi inkább földrajzi helyet, az utóbbi többnyire a királyt körülvevő embereket, udvartartását, a környezetében kialakult szokásokat és szertartásokat, azaz „ünnepi udvarát”, „mozgó udvarát” jelöli.⁷ A lovagi kultúra külsőségei ugyancsak ekkortájt, az Anjou-királyok idejében honosodtak meg Budán, ettől az időtől fogva a koronázások, királyi esküvők, követjárások, temetések együtt jártak különböző szertartásokkal, viselkedési előírásokkal, felvonulásokkal, párviadalokkal, lovagi tornákkal, esetleg színjátékokkal s egyéb látványosságokkal.⁸ Mindez főbb vonalaiban a nyugat-európai mintához igazodott a 15. század közepéig, pontosabban Mátyás trónra léptéig.

Bonfini leírása szerint Mátyást 1464. március 29-én, nagypénteken koronázták királlyá a székesfehérvári országgyűlésen. A koronázási szertartás a Szent István bazilikában, nagy tömeg előtt zajlott le, a királyt Szécsi Dénes esztergomi érsek ékesítette fel az összes hatalmi jelvénnel. A nép üjjongása közepette különféle nyelveken hangzottak el beszédek, amelyek Mátyást „új Nagy Sándornak”, „új Caesarnak”, „Pannonia győzhetetlen védelmezőjének”, „szittyia Marsnak”, a „rómaiak leszármazottjának” titulálták. A király ajándékot, pénzt, ruhát, tisztségeket osztogatott, majd pedig „töb-beket lovaggá ütött, s arany nyaklánccal vagy bíbor köpennyel ajándékozta meg őket”. A koronázási szertartás utáni hónapokat a király szórakozással töltötte. Mint Bonfini írja: „Naponta különféle látványosságokat rendeztetett. Volt lovagi torna, kocsiverseny, oroszlánviadal, két-három párviadal: mind-

ezekben felette gyönyörködött. Lovagi tornán ő maga is naponta porondra szállt; oly erős volt és bátor, hogy a legvitézebb ellenfelekkel is lándzsát tört. Meghagyta, hogy a küzdelemben sohase törődjenek méltóságával, sőt ezt többször rendelettel is kihirdette. Kocsiversenyben is állandóan részt vett. Semmit a gyávaságnál, semmit a tunya henyélésnél gyűlöletesebbnek nem tartott.”⁹

Az itt felsorolt háromféle látványosság közül a párviadal a korábbi lovagi tradíció továbbélése, a kocsiverseny viszont antik mintára szerveződött s a reneszánsz ünnepek „all’antica” elemeihez tartozott, ilyen korábban nem szerepelt a hazai udvari ünnepek műsorán. Nagy kérdés viszont, mit kell értenünk „oroszlánviadalon” („leonum venationes”)? Vadászjeleneteket? Színjátékokat, ahol oroszlánbőrbe bújt ember játszott a állatok királyának szerepét? Egyáltalán lehetséges volt-e, hogy 1464-ben a magyar királyi udvarban valódi oroszlánok álljanak rendelkezésre az ünnepek fényének emelése céljából?

Geréb László szerint maszkos játékról lehet szó.¹⁰ Arra nincs más adatunk, hogy a királynak 1464-ben lettek volna oroszlánjai. Arra viszont már annál több van, hogy néhány évvel később, 1470-ben Firenze városi tanácsa két oroszlánt küldött neki ajándékba. Az eseményről Janus Pannonius négy epigrammát írt.¹¹ Az egyikben (*De leonibus per Florentinos missis, ad Matthiam regem*) az oroszlánokat királyhoz méltó ajándéknak nevezi. „Tu princeps hominum, princeps leo nempe ferarum” – írja, s tüzetesen fejtegeti a hasonlóságokat a „fenséges erőt” megtestesítő királyi vad és az uralkodó között.

Másik epigrammájában az oroszlánt ugyancsak az erő szimbólumaként említi:

Dignum te, nostro, vectigal et illa pependit
Iudicio, fortem, fortia dona, decent.

A firenzeieknek Mátyás követe, Bajoni István mondta el, hogy ura örülne az ilyen ajándéknak, s a Signoria el is küldte a jó kapcsolatok ápolása jeléül „a firenzei nép ősi jelvényét”.¹² Janus Pannonius a „rex invictissimus” jelképeként ünnepelte a Bécsen át Budára érkezett királyi vadakat. Más kérdés, hogy a négy epigramma hangneme hízelgő-e (miként Huszti gondolta), vagy ironikus, miként az újabb verselemzések vélik.¹³ Logikus feltételezés, hogy a korábban tisztelt és becsült király politikájával fokozatosan szembeforduló Janus verseiben is meg kellett mutatkoznia a távolodás jeleinek. Az oroszlánajándékozásról szóló epigrammák ebbe a tendenciába illeszkednek, egyikét kifejezésük mögött burkolt irónia húzódhat meg.

E versek hangvételétől függetlenül tény, hogy Mátyás és az oroszánok jelképesen összetartoztak a kortársak szemében, ez többek között Bonfini egy megjegyzésével is illusztrálható. Eszerint amikor 1490-ben a király Bécsben meghalt, ugyanazon a napon Budán oroszánjai is kimúltak, mintegy megérezve uruk halálát.¹⁴ Mivel Mátyásnak 1470-ben és 1490-ben is voltak oroszánjai, s mivel vadaskertjének (vivarium) gazdagságáról még Konstantinápolyban is csodálattal beszéltek,¹⁵ nem tarthatjuk kizártnak, hogy a koronázási ünnepek utójátékaként említett venáció is valódi oroszánokkal zajlott le. Valószínűbb azonban, hogy Bonfini utólag nem emlékezett pontosan a dátumra, s valamely 1470 utáni oroszános játékot keltezett korábbra.

Úgy látszik, a humanista történetíró a magyar királyi udvari ünnepeket is „tógába öltöztette”, amikor a klasszikus római kor amfiteátrumainak látványosságait vélte bennük felfedezni. A gladiátorviadatok, a kocsiversenyek és a legkülönbélebb vadállatokkal megrendezett venációs jelenetek épp azt a három látványtípust jelentik, amelyek mind az ókori római impériumban, mind pedig Pannonia provinciában az ünnepeket alkották. Az ókortörténeti kutatás szerint „semmi nem szól az ellen, hogy a pannoniai amfiteátrumok arénájában – ha ritkán is – szerepeltek egzotikus vadállatok. Hiszen Aquincumban és Carnuntumban gyakran fordultak meg a császárok, a birodalom legveszélyesebb pontján állomásozó katonaságnak kedvében kellett járni, s az, hogy egy-egy oroszánt csak Itália valamelyik városáig szállítottak-e el Afrikából, vagy néhány száz kilométerrel tovább, már igazán csekélység volt az állatok befogásához, behajózásához, tengeri szállításához képest.”¹⁶

Ha mindezt figyelembe vesszük, lehetségesnek mondható, hogy nem Mátyás király volt az első, aki a Duna partján oroszánok venációs jelenetében gyönyörködött. De hogy valóban ezt tette-e, vagy csak Bonfini antik remniscenciái varázsoltak oroszánviadalkat az „Ister partjára”, egyelőre nem tudjuk eldönteni.

Míg a kocsiverseny és az állatviadal említése inkább csak a Hunyadi-ház „rómaiásítását” segítő kuriózum lehetett, addig a lovagi párviadal gyakori, közkedvelt és nagyra értékelt látványossága volt a Mátyás udvarában rendezett ünnepeknek. Maga a király is részt vett ezeken, nemcsak nézőként, hanem gyakran bajvívóként is. Ilyenkor megparancsolta, hogy ellenfelei ne tiszteljék benne a királyt, teljes erővel küzdjenek, ellenkező esetben szigorú büntetéssel számolhatnak. Galeotto leírja a királynak a cseh Holubar elleni párviadalát, amely Buda főterén, lovon, előreszegezett lándzsákkal zajlott le, s a magyar fél győzelmével végződött.¹⁷ Mátyás egyik elődje, Luxemburgi Zsigmond fél évszázados uralkodása alatt (1387–1437) mindössze egyszer

párbajozott, akkor is inkognitóban.¹⁸ Számos európai uralkodó maga helyett bérvívót (pugil) alkalmazott. Ezzel szemben Mátyás udvarában rendszeresek voltak a viadalok, amelyeken mind a király, mind udvari tisztségviselői személyesen forgatták a fegyvert. Még az udvari humanista, Galeotto is párbajozott, sőt győzött is egy Halesus nevű lovag ellen. Janus Pannonius erről szóló epogrammája (*Palaestra Galeotti*) szerint mind a király, mind Vitéz János esztergomi érsek igen jól szórakozott a látványon.¹⁹

Mint amilyen búsan szedegette föl egykor Achelous
 roncs bikaszarvát, mit Herkules ökle letört:
 éppúgy hagyta Halesus, akit megvert Galeotto,
 csúfolt címereit lent a porond fövenyén.
 Mátyásnak tetszett e latín párbaj, s a nagy érsek,
 Esztergom feje is jót kacagott az ügyön.
 Hát te se bánd, hogy az iskolamester lett az erősebb:
 Merkur néha tanít minket ilyemire is.
 (Csorba Győző fordítása)

Még különösebb eset történt Brünn (Brno) ostrománál 1468-ban. A szemben álló seregek vezérei – Mátyás, illetve Podjebrád György cseh király – egy nap tárgyalásra ültek össze a két tábor között felállított díszes sátorban. A közös ebéd végeztével egy cseh főnemes azt indítványozta, hogy a felek közti vitás kérdésben döntsön a két király udvari bolondjának párviadala. Erre sor is került, az izgalmakban bővelkedő küzdelmet Bonfini részletesen leírja. A viaskodás majdnem tömegverekedéssé fajult, a két király nehezen tudta kíséretét lecsendesíteni, s végül Podjebrád György elítélte a párbaj ilyen esetben történő alkalmazását.²⁰

Ez az eset is megerősíti nézetünket, amely szerint a magyar (s valószínűleg a közép-európai) királyi udvarokban is a párviadal az egyéni erények, az individuális hősiesség, a becsületvédés eszköze volt, nem pedig igazságszolgáltatató, pereket eldöntő, istenítélet jellegű aktus. Az udvari bolondok spontán ötletből született viaskodását a cseh király elítélte, tagadva ezzel igazságszolgáltató funkciójának lehetőségét. Mátyás megszüntette a középkori magyar joggyakorlatban élő szokást, amely szerint „egyéb bizonyíték híján, bármely ügyben” párviadal dönthet, mivel ezt korszerűtlennek, s „más országok bíróóságainál ismeretlennek” minősítette.²¹ Viszont a katonai szempontból, „in militari foro” történő párbajozást nemcsak megengedte, hanem igen nagyra is értékelte, s ezzel a „fortitudo” és „audacia” erényeire épülő értékrendet évszázadokra megalapozta a török expanzió árnyékában egyébként is ezen

virtusok gyakorlására kényszerülő Magyarországon. Erre az értékszemléletre utalt Tarnai Andor, amikor az itáliai humanistáknak a magyarországi kultúra kezdetlegességére utaló megjegyzéseit mérlegelte. Szerinte „a magyar rendeket azonban a kulturális hiányokért bőven kárpótolta az ekkor valóban elsőrendűen fontos hadi virtus, a hun hagyomány és a Hunyadiak győzelmei”.²² Ez a mentalitás erősen érvényesült az udvari ünnepek jellegében és eseményeiben egyaránt.

A harcias játékok és látványosságok mellett békésebb és esztétikusabb ceremóniákról is bőven szólnak a korabeli források. Jellegzetes eset volt az, amelyet Oláh Miklós adott elő *Hungaria* című művében (1536). A szóbeli hagyomány szerint a török szultán követe, aki Mátyás pompás visegrádi nyári rezidenciájába érkezett, a hely rendkívüli szépsége és pompája láttán annyira meglepődött, hogy a király előtt képtelen volt urának üzenetét átadni és szégyenszemre dolgvégezetlenül kellett távoznia az udvarból.²³

Alighanem épp ez volt a magyar király udvari reprezentációjának elsődleges szerepe: lenyűgözni és elkápráztatni a hozzá érkező külföldieket s illusztrálni az uralkodó hatalmát. Különösen királyok találkozása esetén érezhető, hogy Mátyás szinte valamiféle mesés, misztikus keleti gazdagság képzetét igyekezett felidézni maga körül. Jó példa erre az olműci királytalálkozó 1479 júliusában, amikor Mátyás és Ulászló cseh király ratifikálta a korábban megkötött békeszerződést. Bonfini részletesen leírja az eseményt, amelyet fényűző ünnepségsorozat kísért. A találkozó színhelyül szolgáló palotát belül mindenütt színes selyemkárpit borította, a királyok hálósobáját „perzsa fényűzéssel” rendezték be. A „testvéri szövetség” megkötését tizenöt napon át ünnepelték. A város piacterén színpadot emeltek, amelyet a főemberek számára készült kényelmes ülőhelyek vettek körül. Itt színjátékokat mutattak be és „előkelő hölgyek” táncoltak. A színpad előtt versenypályát és cirkuszt rendeztek be, ahol naponta lovasmérkőzések zajlottak le. A királynak és kíséretének naponta a főtéren terítettek asztalokat a dús lakomákhoz. Mint Bonfini írja: „A királyok ebédhez ültek a főrendekkel; tíz asztal állt ott megterítve. Ebéd közben a színpad és a versenypálya sohasem volt üres; mindig volt ott valami látványosság. Ott komédiások, színészek, lantosok játszottak, itt szembeszegezett lándzsákkal egyberohanó lovasok mérkőztek. Majd elhordták az asztalokat s a fejedelmek táncoltak az előkelő hölgyekkel. A királyné Ulászló királlyal, Aragóniai Ferenc a legszebb nemes leánnyal járta a német táncot, a nép nagy tetszésnyilvánítása közepette.”²⁴

Az ilyen leírásokkal nyilván az volt Bonfini szándéka, hogy a király gazdagságát és hatalmát hangsúlyozza, nagyvonalúságát (*magnanimitas*) illusztrálja, hírét megörökítse, tekintélyét gyarapítsa a többi közép-európai

uralkodó előtt. A Hunyadi-ház közismerten új dinasztiának számított, nem voltak olyan családi tradíciói, mint a Habsburgoknak vagy a Jagellóknak. Mátyás „homo novus” volt közöttük, ezért is igyekezett udvari reprezentációval, ünnepek fényével s a szokásosnál nagyobb pompával ellensúlyozni a család régisége terén mutatkozó hiányt. Az ünnepek szervezésére is érvényes az, amit Szakály Ferenc a király művészeti mecenatúrájáról mond: propagandalehetőségek voltak ezek, amelyekre „az obskúrus származású Hunyadi János trónra emelkedett, császárságra törő fiának” igencsak szüksége volt.²⁵

Mátyás háború idején is helyénvalónak találta, megengedhette a vigasságot, a bőkezű vendéglátást, az ünnepeket: ezt sugallják Bonfini anekdotikus elemekkel tarkított leírásai. 1474 októberében Mátyás király a sziléziai Boroszló városát elfoglalta, azonban – historikusa szerint – „a háborút naponta vidám ünneppel váltja fel. A várfalak előtt rögtönzött emelvényt készített, hogy az ellenség is láthassa. Ide állandóan asszonyokat és férfiakat rendel táncra, gyakran a lengyel és cseh főurakat is odahívja táncolni. Vendégeket rendez női táncsal. Olykor a király bőkezűségéből a nép és a katonaság is részesült lakomában; a zenészek közé pénzt szórattott, a város előkelői is ajándékot kaptak, a citerásnőknek is nagy jutalmakat osztott szét. A katonákat kettős tűz hevíti: a szerelem és dicsőség egyaránt fellobbantja lelküket. Hogy kedveseiknek jobban tetszenek, ez dicső tettekre buzdítja őket.”²⁶

Ez a leírás a hadjárat közben rendezett ünnepelő mulatozásról történetileg hitelesnek tekinthető, más források is megerősítik, Bonfini legfeljebb kiszínezte az eseményeket. Ugyanez mondható el művének számos egyéb részletéről: lefesti a király esküvőjét, követeinek ünnepélyes bevonulását különböző uralkodók udvarába, Mátyás bevonulását Bécsbe, majd Bécsújhely elfoglalása alkalmából rendezett ünnepi parádéját, amelyen serege Beatrix királyné előtt bemutatót tartott, „egymás után különböző harcalakulatba, ék alakba, körbe, három- vagy négyszögbe, olló- és fűrészformába fejlődött”, így váltotta ki a nézők ámulatát.²⁷

További részletek felsorakoztatása nélkül is sikerült talán illusztrálnunk, hogy a *Rerum Ungaricarum Decades* ünneptörténeti szempontból is fontos forrásmű, amelyet még nem aknázott ki ilyen téren a kutatás. Olyan ceremóniákról és ünnepi szokásokról ad hírt, amelyek sajátos vonásokat mutatnak, mert a tradicionális antik és reneszánsz motívumokat a hazai szokásokkal vegyítik, így középkorit és modernet, itáliait és pannóniait ötvöznek egyggyé az ilyen ünnepi események. Mint arra Kulcsár Péter utalt, Bonfini retorikus historiográfiája szinte minden lehetséges forrástípust felhasznált,

így – főként Mátyás korának utolsó évtizedeire vonatkozóan – nagyrészt hitelesnek tekinthető.²⁸

Számos egyéb forrás is szól a korabeli ünnepekről, adataink ezekből is kiegészíthetők. Szembeötlő az ünnepélyes bevonulás, az *intrada* részletezése több forrásban is. Egy ismeretlen szemtanú így írta le Mátyás király 1485. június 1-i bevonulását a meghódított Bécsbe: „An der Spitze fuhren 32 Wagen mit Lebensmitteln, ein geschickter Propagandaeffekt auf die ausgehungerte Bevölkerung; dann folgten 2000 Mann ausgesuchter Kavallerie. Hinter ihnen trugen 24 Kamele den königlichen Schatz, gefolgt von 400 Fussoldaten; danach eskortierten 1000 Berittene 24 Bischöfe, hinter ihnen ritt der König mit weiteren 1000 Reitern und uniformiertem bewaffnetem Gefolge, dann kamen 200 Fussoldaten, zuletzt 1000 Rinder als Schlachtvieh für die darbenenden Wiener.“²⁹

Bizonyosra vehetjük, hogy az ilyen felvonulásoknak volt foratókönyvük, amely előírta a bevonulás rendjét, sajnos azonban ezek a szertartáskönyvek nem maradtak ránk e korai évszázadokból. Az ünnepek fentihez hasonló utólagos leírásaiból arra következtethetünk, hogy az előírásokat rugalmasan, a mindenkori helyzethez mérten alkalmazták a magyar királyi udvarban. Igen fontos volt a szimbolikus elemek szerepe: a bécsi „*intrada*” esetében például a tevék az egzotikumot képviselték, a király mesés keleti gazdagságára utaltak, az ezer vágómarha pedig azt jelezte a bécsieknek, hogy vége az éhezésnek, Mátyás jóvoltából s az ő uralma alatt lesz mit enniük. Nem szükséges bizonyítani, hogy mindezek egyszeri, alkalmi elemek voltak az ünnepi menetben, amely így az antik *triumfo* hagyományát lokális és speciális motívumokkal ötvözte egybe. Magyarországon (s Közép-Európa keleti részének más királyságaiban is) a reneszánsz ünnepélyek itáliai példák nyomán honosodtak meg, de csak ott, ahol a király központosításra törekedett s hatalmát ünnepi reprezentációval is demonstrálni kívánta.³⁰

Összegezve megfigyeléseinket, úgy tűnik, Mátyás udvarában az uralkodó egyénisége játszott döntő szerepet az ünnepek jellegének kialakításában. A „*homo novus*” különösen nagy súlyt helyezett arra, hogy méltó reprezentáció övezze tevékenységét, s ehhez a mintát az itáliai reneszánsz fejedelmi udvarokból vette. Ezen az úton sok antik motívum került át a budai udvari ünnepek programjába, Bonfini pedig még tovább „antikizálta” leírásaiban mecénása környezetét.

Miután a király házasságot kötött a nápolyi király lányával, még inkább megerősödött udvartartásában az olaszos jelleg, a már korábban is határozottan kirajzolódó itáliai orientáció. Olyannyira, hogy ez rövidesen kiváltotta a magyar nemesek elégedetlenségét, s helyenként idegengyűlöletté fajult.

Az idegenek és a magyarok közötti feszültséget azonban háttérbe szorították Mátyás fényűző ünnepei; a „splendor”, a ragyogás, az orientális pompa uralta a királyi udvart, Mátyás erre irányuló törekvése szembeötlő. Az sem véletlen, s ezzel talán össze is függ, hogy a magyar népi mondavilágban egyetlen uralkodó sincs, aki nálánál többször szerepelne, s népszerűsége – noha az évszázadok során más-más formában fogalmazódott meg – állandósult a magyar történeti köztudatban.³¹

Egyfelől a középkorias lovagi vitézség, a párbajokban megmutatkozó testi erő kapott nagy megbecsülést az udvari látványosságok szervezésében, másfelől pedig a tudás, a művészet, a szellem ereje nyert kitüntetett helyet a király környezetében. Ez utóbbinak jegyében született Mátyás egyetemalapításának gondolata, a Budán létesítendő univerzitás eszméje, valamint a Bibliotheca Corviniana, amely akkor Európa második legnagyobb könyvtára volt.

Mátyás halála után a Jagello- királyok udvara még sokáig a nagy előd szellemi örökségéből táplálkozott, de már az ő egyéni koncepciója nélkül. Ezért regisztrálhatunk hanyatlást, tartalmi kiüresedést a Jagello-kori királyi udvar műveltségi viszonyaiban, így ünneptervezésében is. A mohácsi katasztrófa pedig hosszú időre véget vetett a centralizált magyar királyi udvar működésének. Az ezt követő kettős királyválasztás után Ferdinánd Bécsben érezte magát a magyar királyi cím örökösének, riválisa, Szapolyai János pedig Erdélyben rendezett be fejedelmi udvartartást. Az erdélyi fejedelmi udvar majd a 16. század második felétől számított viszonylag jelentős kulturális centrumnak, itt folytatódott az itáliai befolyás recepciója. Az újabb kutatások szerint a Báthory család gyulafehérvári udvara eléggé zárt, ezotermikus világot alkotott, a manierista udvartartás közép-kelet-európai mintájaként jellemezhető.³² Olyanféle udvar volt ez, mint a II. Rudolffé Prágában: tele tudósokkal és szellemi kalandorokkal, alkimistákkal és jóvendőmondókkal, hitújító teológusokkal, különc poétákkal és cselszövő udvari politikusokkal.³³ Úgy tűnik, hogy a 16–17. század fordulójára beszűkült az udvari élet ebben a térségben, akkorra a királyi reprezentáció többé már nem népünnepély, tömegeket lenyűgöző spektakulum, látványos felvonulás, hanem egy szűk hatalmi elit szórakozása, szellemi igényének játéktere lett. Az udvari ünnepek újbóli virágzását a Duna völgyében majd a barokk kor hozza el, s az abszolutisztikus uralkodói törekvések állítják őket ismét előtérbe.

- 1 HEERS, Jacques, *Fetes, jeux et joutes dans les sociétés d'Occident à la fin du Moyen Age*, Paris–Montreal, 1971; EVANS, Robert J. W., *Rudolf II and his World. A study in intellectual history 1576–1612*, Oxford, 1973; VASOLI, Cesare, *La cultura delle corti*, Bologna, 1980; *Magyar reneszánsz udvari kultúra*, szerk. R. VÁRKONYI Ágnes, Bp., 1987.
- 2 TENENTI, Alberto, *La corte nella storia dell'Europa moderna (1300–1700) = Le corti farnesiane di Parma e Piacenza (1545–1622)*, Roma, 1978; KLANICZAY Tibor, *Udvar és társadalom szembenállása Közép-Európában (Az erdélyi udvar a XVI. század végén) = Pallas magyar ivadéka*, Bp., 1985, 104–123.
- 3 BALOGH Jolán, *Mátyás király és a művészet*, Bp., 1985, 29–32.
- 4 Antonius de BONFINI, *Rerum Hungaricarum decades*, tomus IV, ed. J. FÖGEL, B. IVÁNYI, L. JUHÁSZ, Bp., 1941 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum); a mű forrásértékére, a szóbeli hagyomány szerepére vonatkozóan részletes elemzést nyújt KULCSÁR Péter, *Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése*, Bp., 1973, főként 183 skk. (*Humanizmus és reformáció 1.*); dolgozatunkban Geréb László magyar fordítását idézzük (Bp., 1959).
- 5 Galeottus MARTIUS NARNENSIS, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Matthiae*, ed. Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae, 1934 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum); BALOGH Jolán, *Die Anfänge der Renaissance in Ungarn (Matthias Corvinus und die Kunst)*, Graz, 1975, 4–8 (Forschungen und Berichte des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz, Bd. IV).
- 6 PETNEKI Áron, *Intrada. Az ünnepélyes bevonulás formája és szerepe a közép-kelet-európai udvarokban = Magyar reneszánsz udvari kultúra*, i. kiad., 281–290.
- 7 KURCZ Ágnes, *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*, Bp., 1988, 37. Az aula és curia fogalmak megkülönböztetésében óvatosabb álláspontot képvisel KUBINYI András, *A Mátyás-kori államszervezet = Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*, Bp., 1990, 62–64.
- 8 Az Árpád-korban mindezek még nincsenek jelen a magyar királyi udvarban, vö. VÍZKELETY András, *Béla hercegnek, IV. Béla király fiának menyegzője*, ItK 1993, 584.
- 9 BONFINI, i. m., 123–124.
- 10 BONFINI, *Mátyás király*, vál., ford. és bev. GERÉB László, Bp., 1943, 110 (9. jegyzet).
- 11 *Janus Pannonius munkái latinul és magyarul*, szerk. V. KOVÁCS Sándor, Bp., 1972, 237–238.
- 12 BALOGH, i. m., 1985, 76.
- 13 PAJORIN Klára, *Janus Pannonius és Mars Hungaricus = Klaniczay-émlékkönyv*, Bp., 1994, 67–68; BIRNBAUM, Marianna D., *Janus Pannonius, Poet and Politician*, Zagreb, 1981, 149.
- 14 BONFINI, i. m., 335.
- 15 *Török történetírók*, ford. THURY József, Bp., 1893, 261.
- 16 TÓTH István utószava = AUGUET, Roland, *Kegyeltenség és civilizáció. A római játékok*, Bp., 1978, 280.
- 17 GALEOTTO, i. m., caput 14.
- 18 MÁLYUSZ Elemér, *Zsigmond király uralma Magyarországon*, Bp., 1984, 45.
- 19 *Janus Pannonius munkái...*, i. kiad., 237.
- 20 BONFINI, i. m., 159.
- 21 Uo., 292.
- 22 TARNAI Andor, *Extra Hungariam non est vita...*, Bp., 1969, 26.
- 23 Nicolaus OLAHUS, *Hungaria*, edd. C. EPERJESSY, L. JUHÁSZ, Bp., 1938 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum), caput VII, 11. Vö. NÉMETH Béla, *Nicolaus Olahus humora = Program és mítosz között*, Bp., 1994, 39–40.
- 24 BONFINI, i. m., 251–252.
- 25 SZAKÁLY Ferenc, *Királyi mecenatura, államháztartás és politika Corvin Mátyás Magyarországon = Hunyadi Mátyás*, i. m., 323.
- 26 BONFINI, i. m., 183.
- 27 Uo., 323.

- 28 KULCSÁR, Péter, *Der Humanismus in Ungarn = Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn, Schallaburg 1982*, Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums, Nr. 118, Wien, 1982, 59–60.
- 29 KOCH, Walter, *Ein Augenzeugenbericht über den Einzug des Königs Matthias Corvinus in Wien = „Unsere Heimat“*, Zeitschrift des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich und Wien, Jg. 44 (1973), Heft 2, 56–59; valamint *Schallaburg 1982, i. m.*, 351–352.
- 30 PETNEKI, *i. m.*, 283–284.
- 31 KRIZA Ildikó, *Rex iustus – Rex clarus (Mátyás király a néphagyományyban) = Mátyás király, i. m.*, 363.
- 32 KLANICZAY, *i. m.*, 123.
- 33 EVANS, *i. m.*, 83–112; TRUNZ, Erich, *Anfänge des Barock. Wissenschaft und Kunst am Hof Kaiser Rudolfs II = Weltbild und Dichtung im deutschen Barock*, München, 1992, 40–64; KAUFMANN, Thomas Dacosta, *Variations of the Imperial Theme: Studies in Ceremonial, Art and Collecting in the Age of Maximilian II and Rudolf II*, New York and London, 1978, 41–42.